

MAGYAR REMEKMŰVEK

A 25 éves Psalmus Hungaricus

Amikor egy mű hatása a folytonos emlékezésben sem veszít erejéből, mikor az újabb és újabb élmények mindig igazolják és gazdagítják a bennünk élő emléket, amikor tudatára ébredünk annak, hogy a mű jelentősége bennünk az idő teltével egyre nő, akkor válik az alkotás számunkra remekművé. Így nőtt meg bennünk a Psalmus is eddigi élete folyamán. Huszonöt év egy mű életében nem nagy idő, de arra elég, hogy ezt a távlatot megadja annak az érzésnek, mely róla a lélekben kialakult. A Psalmusról bennünk alkotott kép már nem fog változni: mennél fokozottabb várakozással nézünk elébe, annál világosabban látjuk tökéletességét.

Csalhatalanul biztos indítással ragad meg mindjárt az első hangokban. Vad szenvedély viharzik fel a zenekarban, néhány ütemben hallatlan feszültség halmozódik fel, aztán a hullámok hirtelen leomlanak és várakozástól fűtött hangulat vezet át a mű valódi kezdetéhez, ahol megszólal az énekkar. Egyszerre különös, sejtelmes világban vagyunk: ez a piano kórus-hang az emberen-túli világból szól felénk. S ez a mindennapok feletti, különös hangulat megmaradt akkor is, mikor a kórus-háttérből kilép a zsolttáros és megkezdi énekét. A zenekar fűtött hangzásokkal kíséri: fojtott zsongással, nyugtalanul borzongó futamokkal, vagy felcsapó kitörésekkel; az énekes pedig könyörög, vádol, retteg és átkozódik. A szavak, a panasz, az indulat-hullámszerű mélyen emberi, mégis megmarad valami álomszerű távolságban, valami költői valószínűségben. Az ének nemes vonala, az akordok zsúfolt hangulata megtartja valószínűségi lebegésében.

Az indulatok pedig egyre magasabbra csapnak, egyre fojtottabb pianók ellentéte feszül a kitörésekben. A sejtelmes kórus-téma is egyre sodróbb lendülettel kering közelebb a fokozások tetőpontjain; utoljára hatalmas többszólamú tételben tornyosul fel, mely háborogva, fel-felcsapó hullámokban nyugszik el. Végül már együtt jajgat a kórus is énekessel: „Én pedig, Uram, Hozzád kiáltok... az ellenségtől, mert én igen tartok!” Azután az utolsó, legnagyobb fokozás előtt még egyszer egy lélegzet-elállító, nagyívű piano-fohászkodás égi fényű hárfahangzatok fölött, hogy utána dobok és harsonák közt annál magasabbra csapjon az ének: „Igaz vagy, Uram!” Mindent betetőz az eget ostromló, többszólamú összkar, míg a harsogó zenekarban egyszerre megjelenik a bevezetés ismert szövege s mint varázsigére, a hullámok újra leomlanak és megint sejtelmes távolságban szól az első ének. Mind jobban halkul, míg lassan beletűnik a végtelenbe. Az égi kapuk bezárulnak, az álomkép eltűnik a szemünk elől. A klasszikus mű csodáját éltük át: egy örökkévaló világnak képe tűnt fel előttünk, melynek emléke továbbkísér a mű elhangzása után is.

A költői világnak ez a távolító, megnemesítő magassága, melyben az emberi indulatok olyan átszűrten, olyan ünnepélyes távolságból visszhangzanak, ez a Psalmus alkotójának sajátos ereje, mely minden kortársától megkülönbözteti. A modern zeneirodalomban Kodály egyedül képviseli a magas, ünnepi stílust. Az alkotónak ez a fajtája a művészetet abban érzi, hogy a mindennapi világ fölé emelkedhet és rendkívüli hangon szólhat az emberekhez. Régi kulturák „nagy stílusa” volt ilyen, melyen szertartásaik, a tragédiák, az ünnepi himnuszok szóltak. S mint a régi kulturákban, ugyanúgy Kodálynál is elválaszthatatlanul összefonódik az ünnepi emelkedettség a régiség hangulatával. Minden népköltészet ismeri az arhaizás csodálatos erejét: ha szokatlant, nagyszerűt akar éreztetni, a múlt hangulatával teszi nyelvét ünnepélyessé. Ez vonzza Kodályt is ellenállhatatlanul a régi korok felé. A múltnak van a legerősebb hangulata s aminek erős hangulata van, az már nem mindennapi. Ezért éli bele magát oly szívesen leltűnt korok stílusába. S ezért nem érzi szükségét a modern hangzások keresésének sem; hangzásainak nem a disszonanciák merészsége ad újszerűséget, hanem hangulatainak különleges volta; hangzásai egyéniek, mert különleges hangulatoknak egyszeri, sűrített kifejezései. Ehhez elég a modern vívmányokból annyit hozzáadni, amennyi éppen csak eltávolítja a megszokott tegnaptól — a köznapiasságtól; elég a modernség leszűrte, finom zománcával befuttatni, hogy tökéletesen újszerű legyen. Ezért nem érzünk nála törést, ha „felelevenít”, ha a régi korok hangulatába éli bele magát. Ugyanaz a modern alkotó akkor is, amikor tökéletesen érezteti egy

más világ levegőjét is. A Galántai táncok, midőn a verbunkos világot idézi fel, egyúttal tökéletesen modern alkotás. Egyszerre stílszerű és korszerű.

Ennek a kettősségnek mesterségbeli titka az a könnyűség, mellyel régi értelmezésű harmóniákból a legélesebb disszonanciák világába tud átlépni. Minden belefér stílusába: a csitári-dal szinte hagyományos kísérő akordjai, vagy vijjogó, egymásra torlódó kvartok a Székely-fonó siratójában; különösen zúgó mellékheted-fordítások, vagy Bartók legmerészebb hangzásaira emlékeztető secund-ütközések a Bárcsai, a Kádár Kata zongorakíséretében. Minden egységbe olvad, mert mindent arra használ fel, hogy mondanivalóját eltolja egy más síkra: a költészetnek köznapok feletti, jelentőséggel teli világába. Mindig ebből a világból hoznak üzenetét ezek a harmóniák, azért érezzük őket annyira egynek minden különbség ellenére, azért olyan egységes ez a stílus, bármilyen ellentéteket egyezettet is össze magában.

Ezen a komoly, ünnepélyes hangon csak nagy mondanivalók szólhatnak meg. Ezért szólal meg ritkábban, mint kortársai, de ezért van mindig valami sűrítettség a szavában. (Psalmus, Te deum, Székely fonó, Concerto, Gordonka-hegedű duo, Jézus és a kufárok; énekben a Barcsai ballada, Siramas nékem). És természetes, hogy ez a nagy mondanivaló csak nagyvonalú formában tud kitárulni. Minden nagyszabású ihlet a forma nagyszerű boltiveit teremti meg magának. Ez nem az ihletől független különösség, mely „csak” tudásból származik; ez az ihlet legfontosabb megnyilatkozása, maga az élmény. Abban a magasságban, ahová ez az élmény ragadja az alkotót, mindent belátni: a nagy csúcsokat a nagy mélységekkel együtt és mindenütt az egésznek aránya érzik. Ezért születik meg a Psalmusban újra a praeklasszikus kor nagy oratorium-stílusa. Közös az ihlet nagyvonalúsága, azonos a lelki alkat. Ez az ünnepélyes nagyvonalúság — minden oratorium-műfaj alapkövetelménye — a modern zeneirodalomban egyedülálló. Ezért lett a Psalmus a legdiadalmasabb modern kórusmű, melyet eddig kétszáznál többször adtak elő külföldön s mely annyi nagyszabású zenei ünnepségnek volt fénypontja. De a Psalmus, a Te deum az előadónak is mindig új öröm, kórusnak, szólistának egyaránt, annyira „énekelte magát”. A klasszikus műnek ez a jellemző tulajdonsága — a megoldás gyakorlatiassága — megint a kivételes ihlet ajándéka. Szerencsés pillanatokban minden a helyére kerül, minden természetesen, erőltetés nélkül, szinte magától alakul a szólamok énekelhetőségétől kezdve a hangszerelés hangszerszerűségéig és a szólista ének-beszédének nemes magyarságáig.

Kodály minden nagyobb alkotása ezekkel az erényekkel büszkélkedik, de a Psalmus értékei valahogy mindegyiknél sűrítettebbek. Itt mindennél jobban érezzük, hogy minden hangban, minden harmóniában az a más világ szól felénk, mely „nem a való, ... annak égi mása”. S ha az értelem boncolgatásával közeledünk feléje, akkor is ez a tökéletesség fogad: kerektség, zártság, arány és természetesen kibontakozó nagyság. Ha pedig a magyarság külön igényével nézzük, új élmény számunkra, hogy az a „való”, melynek égi mását kapjuk benne, a legmagyarabb valóság; népi és történeti, ó és új magyarság stilizált világa, az időfeletti magyarság tükröződése a művészet világában.

Művészeti alkotások közt ritkaság az olyan, mely hiánytalanul képviseli alkotóját, még kevesebb az olyan, mely egy egész nemzet művészetét mutathatja be a világnak. A gazdag magyar irodalomban nem tudnánk olyan művet említeni, mely egymagában kiállhatna az egész nevében. Mindig művek sorozatát szedjük össze gondolatban, melyek egymást kiegészítik, magyarázzák. Egyedül a fiatal magyar zene-művészet hozott létre olyan művet, mely sűrítve reprezentálhatja, bármilyen nagy alkotások sorakoznak is fel mellette. A Psalmus a magyar zenének egyszeri, sűrített pillanata, a tökéletes magyar remekmű.

VARGYAS LAJOS